

УДК 792.8.031.4(477.61)

ОСОБЛИВОСТІ НАРОДНОЇ ХОРЕОГРАФІЇ ДОНСЬКИХ КОЗАКІВ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Валентина МЕЛЬНИК

*Кафедра хореографічного мистецтва,
Луганська державна академія культури і мистецтв
Красна площа, 7, м. Луганськ, Україна, 91055
тел.: (+38095) 392-48-51; (+380642) 59-02-73, e-mail: vaimel@mail.ru*

Розглянуто особливості етнічного складу та заселення земель Луганської області, хореографічну культуру переселенців, сучасний стан народної хореографії на Луганщині.

Ключові слова: народна хореографія, костюми і танці донських козаків Луганщини.

Луганська область розташована на сході України, по обидва боки річки Сіверський Донець. На півночі, сході та півдні її кордони збігаються з кордонами Російської Федерації. Історично майже вся територія Луганської області є Слобідською Україною. Обласний центр, місто Луганськ, починає свою історію з 1795 року з заснування ливарного заводу, а свою назву місто отримало від назви ріки Лугані, яка тече найстарішою частиною міста (колишні населені пункти Кам'яний Брід та Вергунка) й неподалік впадає у Сіверський Донець. Назва "слобідська" походить від слова свобода й означає вільні землі, де мешканці мали певні пільги від царського уряду. Ця назва закріпилася у XVII–XVIII століттях за землями сучасних Харківської, Донецької, Луганської, східної частини Сумської областей України, а також за південними землями сучасних Воронежської, Белгородської та Курської областей Російської Федерації. За природними умовами Луганська область належить до лісостепової зони, тут розміщена гірська гряда Донецької височини.

Луганська область як окрема територіальна одиниця існує з 1938 року. Вона налічує 14 міст та 17 районів із населенням близько 2,5 мільйони.

За останнім всеукраїнським переписом 2001 року в Луганській області мешкає понад 120 національностей, з них – 58 % українців, 39 % росіян, 0,8 % білорусів, 0,3 % татар, 0,3 % вірмен та інші.

Отже, заселяли землі Слобожанщини більшою мірою українці з правобережжя та центру, а також росіяни з південних земель. Мали невеликий вплив на культуру та побут нашої місцевості й інші національності.

Археологічні та історичні дослідження виявляють цікаві факти. На території області було знайдено стоянки людей кам'яного віку, кургани бронзової епохи, скіфів, сарматів. У IX–XIII століттях на цих землях мешкали печеніги та половці, які лишили після себе курганні могильники та кам'яних степових ідолів. У цих краях князь Ігор Святославович зі своєю дружиною бився з половцями. Територія нашого краю з середини XIII до початку XVII століття була ареною боротьби зі Золотою Ордою, а потім з Кримським Ханством. Реальною військовою силою,

яка могла чинити їм гідний опір у цій місцевості були козаки – союзники Росії в боротьбі з безперервною турецько-кримською агресією. Саме тут їх зустрічали військові формування козаків. У 1559 році князь Дмитро Вишневецький переміг кримських татар, які йшли на Казань. Згодом він побудував фортецю на острові Хортиця й став засновником Запорозької Січі. У північній частині Луганської області пролягав чумацький шлях (м. Біловодськ). За Переяславською угодою ці землі було визнано територією України.

З другої половини XVIII століття починається промислове освоєння краю: видобувають кам'яне вугілля та залізну руду. Будують вугільні копальні, ливарний та гарматний заводи. До їх зведення та налаштування залучають іноземних фахівців – німців та англійців. Швидко зростають робітничі містечка з переселенців – селян сусідніх українських і російських земель та іноземців. У 1753 році царський уряд заселив тут сербів. Про цей історичний факт нагадує назва одного з районів Луганської області – Слов'яносербський. Після зруйнування Запорозької Січі значна частина козаків осідала в донецьких степах.

На початку 40-х років XVII століття на території сучасної Луганської області було засновано перші опорні пункти донських козаків по річці Айдар до річки Сіверський Донець. Будівництво укріплених містечок стало важливою віхою в закріпленні козаків на Сіверському Дінці. Це були опорні центри, навколо яких склалися військові округи, вони були місцем постійного перебування отаманів, збору запасів, зброї та продовольства. Початковою формою освоєння були юртові володіння – колективні земельні володіння, які пізніше трансформувалися в адміністративно-територіальні одиниці з центром у станиці. Землі Війська Донського мали статус області (до Жовтневої революції 1917 року) на чолі з наказним (призначеним) отаманом, але у XVIII столітті царський уряд скасував право козаків самостійно обирати собі військових отаманів. Донська область у цей час поділялася на округи. Станиця Луганська входила до найбільшого на Дону Донецького округу. Округи поділялися на юрти й склалися із 6–10 юртових станиць. Козачий юрт – це територіальний підрозділ, який очолював станицю. Отаман такої станиці керував усім юртом його вибирали серед козаків. Станиця Луганська, як одна із значних, завжди стояла на чолі однойменного юрту. У 1822 році козачий юрт станиці Луганської складався з 28 хуторів і самої станиці.

Значну частину хореографічної культури Луганщини становлять танці донських козаків, які найяскравіше представлено в населених пунктах, де мешкають нащадки козаків Війська Донського. Вони розташовані переважно в східній частині нашої області. Козаки мають свій самобутній колорит, поважають, дотримуються, відроджують та зберігають старі обряди та звичаї. У районному центрі, Станиці Луганській, регулярно відбуваються свята культури Донського козацтва, куди приїзять гості з усіх колишніх територій Війська Донського від Дінця до Волги. Спостерігаючи ці свята й узагальнюючи побачене, можна виділити примітні характерні особливості танців донських козаків Луганської області.

Звичаї, побут та особливості роду діяльності мешканців козацьких станиць наклали свій відбиток на їхню пісенну та хореографічну культуру. У репертуарі етнографічних колективів наявна велика кількість пісень військового змісту, історичних, що розповідають про реальну історичну особу чи подію, а також пісень, присвячених опису побуту козаків на військовій службі, рекрутських. Місцеві протяжні пісні у більшості викладаються від особи чоловіків і передають

переживання чоловіків. Поряд із цим існує жіночий репертуар (“бабські пісні”). Варто відзначити в місцевому репертуарі наявність героїчного епосу в багатоголосому розспіві. Завдяки історично сформованому побуту станиць, переважно військовому способу життя козаків, слабо представлена землеробсько-календарна обрядовість. Обряди пов’язані зі збиранням врожаю та закінченням сільськогосподарських робіт зовсім невідомі. Маємо лише уривчасті відомості про існування на Дону елементів землеробсько-календарної обрядовості. У пісенній традиції донських козаків протяжна пісня є центральним жанром, що найяскравіше втілює особливості стилю, форм побутування.

Якщо пісенна творчість донських козаків залежала від багатьох соціально-історичних чинників, то на формування танцювальних традицій впливав військовий характер діяльності донських козаків. Чоловіки багато часу проводили верхи у військових справах, що відбилося на хореографії. У чоловічих танцях часто використовують напівприсідання в II позиції, імітуючи вершника на коні. У такому положенні виконують ковзаючі пересування в різні боки з плескачем по стегнах, або військові вправи з шаблею чи нагайкою. Є в чоловічих рухах характерні вправи зі скошеним підйомом – “качалочка” або поперемінне винесення ніг уперед на підлогу на скошений підйом у напівприсіданні. З присядок часто використовують “розніжку”. При виході з простої присядки, винесення ноги вперед відбувається зігнутою в коліні ногою, вбік – прямою. Плескачі в присядках виконують найчастіше по стегнах та підборах. У чоловічому танці часто фігурує нагайка та шашка.

Одним із основних ходів танців є “доріжка” по VI позиції та “бігунок”. При цьому виконують характерне акцентування в підлогу.

У жіночому танці виконують різні притупи, “переступчики” “тинки”. У “дрібних вистукуваннях” жінки часто виставляють ногу на підбор у різні боки. У руці тримають мережевий носовичок.

Положення рук у танцях бувають різноманітні, частіше за все – на поясі в кулачках (завжди); відкриті убік; перехрещені перед грудьми; одна рука зігнута в лікті перед грудьми (лікоть відведено вбік), а інша на поясі; опущені до низу. Чоловіки тримаються обома або однією рукою за ремінь попереду, жінки тримають широку спідницю.

У костюмі теж простежується специфіка роду діяльності та побуту станичників. Синій колір чоловічого вбрання, червоні лампаси та синій картуз з червоним околицем вказував на належність козака до Війська Донського. Складником традиційного чоловічого костюма були штани синього кольору з червоними лампасами. Штани заправляли в чорні шкіряні чоботи. Чоловіча сорочка військового зразка, типу “гімнастерка”, теж мала синій колір або колір військового хакі. Її носили навипуск та підперезували широким військовим шкіряним ремнем. На сорочку надягали також іншу шкіряну амуніцію. В будні сорочка могла бути й іншого кольору. До верхнього одягу належить військовий кітель, кожушок, овеча шапка. У хореографічних постановках, здебільшого в суто чоловічих танцях, на лівому боці виконавця наявний невід’ємний козацький атрибут – шабля, а в правій халявці чобіт – нагайка.

Складники жіночого костюму – юбка й кофта. Натільним жіночим одягом була біла сорочка без рукавів, оздоблена мереживом. На неї вдягали широкі спідниці з оборкою по подолу в різних варіантах. Верхні спідниці – однокольорові або з квітковим різнокольоровим малюнком. Нижні білі спідниці теж широкі, з

оборками та мереживом. Кофту носили навипуск, рівну або в талію, оздоблену мереживом, стрічками та оборками на грудях та по краях, застібали ззаду або попереду на гудзики. Рукави вшивні, звужуються донизу, застібали їх на часті гудзики, могли мати манжети різної висоти. Волосся збирали у вузол на потилиці. Цей вузол вкривали “ковпачком” – ошатною тканиною, оздобленою мереживом, декоративним камінням та іншими прикрасами. Дівчата волосся не вкривали, а носили косу зі стрічкою. У святковому вбранні не було фартуха. Взуття – чорні або червоні черевики та “ботінки”. У руці – мереживний носовичок. Жінки також носили мереживний чорний шарф, у буденний день – хустки. До святкового вбрання додавали сережки, каблучки та намисто.

Чоловічі танцювальні рухи донських козаків мають помітний відбиток їхньої військової діяльності. Багато рухів виконують в напівприсіданні широко та розмашисто. Вистукування виконують гучно в напівприсіданні. Наявні рухи з різними переводами стопи на зовнішнє або внутрішнє ребро. Частіше за все чоловічі плескачі виконують по стегнах, підборах, підйомах, у долоні, а також по підлозі. Плескачі по правій нозі виконують правою рукою, й відповідно, по лівій нозі лівою рукою. Чоловіки тримають одну або обидві руки за ремінь попереду.

Жіночі танцювальні рухи мають більший вплив сусідніх народів ніж чоловічі рухи. Особливістю жіночого танцю є виконання технічних рухів: дрібні вистукування, швидкі переступання, оберти та ін. Зазвичай у руках жінки тримають мереживний носовичок або беруться за спідницю.

Танцям донських козаків характерні такі положення рук: опущені донизу, підняті догори, зібрані перед грудьми, відведені вбік долонею догори, переводять попереду з одного боку в інший долонею донизу, на поясі руки тримають завжди в “кулачок”.

Танець – вид мистецтва, який створює дійство музично-пластичними засобами. Хореографічні образи завжди емоційні та захопливі. Народний танець – це частина національної культури. Він відображає традиції та особливості духовних переконань народу.

Танцювальна культура Луганщини, як і інших регіонів України, формувалася під впливом кліматичних умов, господарської діяльності, особливостей історичного розвитку. Значною мірою її визначає національний склад, взаємозв’язок і взаємовплив різних етнічних культур.

Переважно населення складалось із вихідців правобережної України та Півдня Росії. Значну частину населення становили сезонні робітники із сусідніх областей України та Росії. Це селяни, які взимку йшли на заробітки до заводів та фабрик. Хтось вертався, а хтось згодом оселявся тут і перевозив своїх рідних. До речі, сезонними робітниками та переселенцями з Росії були не тільки росіяни, а й українці. І до нині у прикордонних районах Росії Ростовської та Воронежської областей є велика кількість сіл, де компактно мешкають українці, вони говорять українською мовою, особливо старше покоління.

Для народних танців Луганської області характерне виконання однакових рухів, таких як “доріжка”, “бігунок”, “тинок”, “потрійний крок”, “дрібушка” й таке інше. Їх виконують майже однаково українці й станичники. Є рухи, які відрізняються манерою виконання, це “вірвовочка”, “моталочка”, “вихиляс”, “підбивка з переступанням”. Існують також танцювальні рухи, які виконують тільки українці або тільки донські козаки.

Танцювальна культура Луганської області має свою неповторність та оригінальність. Вона додає особливий колорит у барвисту хореографічну спадщину України.

Список використаної літератури

1. *Василенко К.* Український танець : підручник / К. Василенко. – К. : ІПК ПК, 1997. – 282 с.
2. *Верховинець В.* Теорія українського народного танцю / В. Верховинець. – 5-те вид., доп. – К. : Музична Україна, 1990. – 150 с.
3. *Горелик А.* История родного края (Луганская область). Ч. II : XIX – начало XX столетия / А. Горелик, Г. Намдаров, В. Башкина. – Луганск : Лугань, 1997. – 256 с.
4. *Іваницький А.* Український музичний фольклор / А. Іваницький. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 315 с.
5. История Станично-Луганского района : сб. науч. ст. / под ред. Н. Карпенко. – Луганськ : Глобус, 2008. – 360 с. : ил.
6. *Колосок О.* Сильові особливості танців Східної України : метод. рекомендації / О. Колосок. – К. : Б. в., 2001. – 22 с.
7. *Локотош Б.* Очерки истории / Б. Локотош. – Луганск : Ред.-изд. отдел обл. управления по печати, 1993. – 140 с. : 42 ил.
8. *Потьомкіна О.* Становлення професійної хореографії на Луганщині // Розвиток інноваційних процесів у навчально-виховних закладах : збірник наукових праць. Проблеми сучасності : культура, мистецтво, педагогіка. – Харків : Стиль-Іздат, 2003. – С. 183 – 188.
9. Стан народної хореографії в Україні та перспективи її розвитку : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 лют. 2002 р.). – К. : СтилоС, 2002. – 101 с.
10. *Теремова Т.* Рідні джерела : зб. укр. нар. пісень Луганщини / Т. Теремова. – Луганськ : Луганськ-Арт, 2006. – 63 с.
11. Український народний одяг XVII – початку IX ст. в акварелях Ю. Глоговського / авт. та упоряд. Д. Кривич, Г. Стельмащук ; ред. Ю. Гошко. – К. : Наукова думка, 1988. – 275 с. : іл.
12. *Шевчук А.* Українські музично-хореографічні традиції як засіб музично-рухового розвитку старших дошкільників : наук.-метод. посібник / А. Шевчук. – Фастів : Поліфаст, 2005. – 332 с.

Стаття надійшла до редколегії 17.02.2014

Прийнята до друку 23.04.2014

FEATURES FOLK DANCE OF THE DON COSSACKS LUHANSK REGION

Valentina MELNIK

*Department of choreographic art,
Lugansk State Academy of Culture and Arts, senior lecturer,
Krasnaia plosha, 7, Lugansk, Ukraine, 91055
tel.: (+38095) 392-48-51, (+380642) 59-02-73; e-mail: vaimel@mail.ru*

Peculiarities of ethnic composition and populating the lands of Lugansk region, choreographic culture of migrants, contemporary state of folk choreography of Lugansk.

Key words: folk choreography, costumes and dances of the Don Cossacks.

ОСОБЕННОСТИ НАРОДНОЙ ХОРЕОГРАФИИ ДОНСКИХ КАЗАКОВ ЛУГАНСКОЙ ОБЛАСТИ

Валентина МЕЛЬНИК

*Кафедра хореографического искусства,
Луганская государственная академия культуры и искусств
Красная площадь, 7, г. Луганск, Украина, 91055
тел.: (+38095) 392-48-51, тел. (+380642) 59-02-73; e-mail: vaimel@mail.ru*

Особенности этнического состава и заселения земель Луганской области, хореографическая культура переселенцев, современное состояние народной хореографии Луганщины

Ключевые слова: народная хореография, костюмы и танцы донских казаков Луганщины.